

DÖVLƏTİN MİLLİ GÜCÜNÜ QIYMƏTLƏNDİRMƏ METODU

siy.e.ü.f.d., dosent Vüqar Məmmədzadə

<https://orcid.org/0000-0002-5381-0387>

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

vuqar.zade1982@gmail.com

tex.e.d., dosent Elxan Səbziziev

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

elkhan.sabziev@gmail.com

tex.ü.f. doktoru, professor, 1-ci dərəcəli kapitan Əsəd Rüstəmov

Azərbaycan Texniki Universiteti,

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

asadrustamov1122@gmail.com

polkovnik-leytenant Elcan İmamverdiyev

<https://orcid.org/0009-0005-6394-568X>

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

i.eljan85@gmail.com

mayor Cəlil Həsənov

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

jalil.hasanov@hotmail.com

Xülasə. Məqalədə dövlətin milli gücünü (MG) və onu formalaşdıran struktur komponentləri olan əhali (Əh), ərazi (Ər), iqtisadiyyat (İq), hərbi güc (HG), elmi-texniki tərəqqi (ETT), siyasi iradə (Sİ) və geosiyasi amillər (GA) təhlil edilir və hesablama qaydaları nəzərdən keçirilərək, düstur formasına salınır. Sadalanan faktorların qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan “yüksək”, “orta”, “kafi”, “zəif” və “çox zəif” linqvistik qiymətlərinə uyğun olaraq, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən istifadə əmsalının qiymətləndirilməsində istifadə olunan “böyük”, “yaxşı”, “qənaətbəxş”, “kiçik” və “çox az” linqvistik qiymətləri ekvivalent kimi götürülür. Tədqiqat işinin məqsədi Azərbaycan Respublikasının milli gücünü qeyri-səlis ədədlər şkalasından istifadə etməklə ekspert rəyi əsasında qiymətləndirməkdir. Məqalədə müvafiq olaraq, aşağıdakı vəzifə qarşıya qoyulur: dövlətin milli gücünü qiymətləndirmə mexanizminin hazırlanması. Tədqiqat metodlarından istifadə edilir: müqayisəli təhlil, analiz-sintez və riyazi modelləşdirmə. Aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir: məqalədə dövlətin milli gücünün formalaşmasının struktur təhlili əsasında milli gücün hesablanması daha təkmil düsturu irəli sürülür ($MG = \text{Əh} + \text{Ər} + \text{ETT} \times (\text{İq} + \text{HG}) + \text{Sİ} + \text{GA}$) və Azərbaycan Respublikasının gücü qeyri-səlis qiymətləndirmə metodu əsasında qənaətbəxş güc kimi xarakterizə olunur. Yekun nəticə: hər bir dövlətin öz daxili və xarici siyasətini mükəmməlləşdirə və siyasi kursunu daha real əsaslarla effektiv şəkildə gerçəkləşdirə bilməsi üçün real milli gücünü qiymətləndirməsi zəruridir.

Açar sözlər: milli güc, əhali, ərazi, iqtisadiyyat, hərbi güc, siyasi iradə, geosiyasi amil, elmi-texniki tərəqqi, qeyri-səlis qiymətləndirmə

Giriş

Müasir dünya Azərbaycan Respublikası və onun vətəndaşlarının maraqlarına dərinlən təsir edən əsaslı və dinamik dəyişikliklər yaşayır. Azərbaycan Respublikası bu prosesin fəal iştirakçısı və bütün sahələrdə mühüm potensiala və resurslara malik olmaqla yanaşı, dünyanın aparıcı dövlətləri ilə intensiv əlaqələr saxlayaraq regionda yeni reallıqların formalaşmasına mühüm təsir göstərir.

Milli maraqların təmin edilməsi üçün güclü təməli olan mili dövlətin mövcudluğu vacib şərtidir. Hər bir dövlətin milli təhlükəsizliyinin təminatı onun milli maraqları ilə, onların formalaşması isə bir çox faktorlarla (xüsusilə, milli dəyərlərlə) birbaşa bağlıdır və onun inkişafı uzun tarixi prosesdir. Milli maraqlar prosesi iqtisadi, sosial, etnopsixologiya və digər amillərin əsasında formalaşır [1, s.65] və dövlətin milli gücü ilə sıx bağlıdır.

Beynəlxalq münasibətlər sistemində hər bir ölkənin digərləri ilə yanaşı yaşamaq və bu zaman milli kimliyini qorumaqla müstəqil inkişaf etmə imkanı onun milli gücü ilə şərtlənir. Bu baxımdan ölkənin milli gücünün qiymətləndirilməsi mühüm nəzəri və praktik əhəmiyyətə malikdir.

Digər siyasi-iqtisadi göstəricilər kimi milli gücün də qiymətləndirilməsi üçün müəyyən ölçmə sistemi tətbiq olunmalıdır. Nəzərdən keçirilən ölkənin dünya arenasındakı rolundan və milli təhlükəsizliyə qarşı ehtimal olunan təhdidlərdən çıxış edərək, belə fikir söyləmək olar ki, milli gücün qiymətləndirilməsi lokal və nisbi xarakter daşıya bilər. Yəni dünya hegemonluğuna iddialı dövlətlərin milli gücünün qiymətləndirilməsi onların resurs və potensiallarının ümumdünya göstəriciləri ilə həyata keçirilə bilər (məsələn, ölkənin hərbi xərclərinin dünya ölkələrinin ümumi xərclərində payı və s.).

Bu tədqiqatda həmin amilləri də nəzərə alaraq, milli gücün hesablanması daha mükəmməl düsturu təklif edilir:

$$MG = \Theta h + \Theta r + ETT \times (\dot{I}q + HG) + S\dot{I} + GA. \quad (1)$$

Burada,

- MG – milli gücü;
- Θh – əhalini;
- Θr – ərazini;
- ETT – elmi-texniki tərəqqini;
- $\dot{I}q$ – iqtisadiyyatı;
- HG – hərbi gücü;
- $S\dot{I}$ – siyasi iradəni;
- GA – geosiyasi amilləri ifadə edir.

Baxılan düsturda Θh , Θr , $\dot{I}q$, HG, ETT, $S\dot{I}$, GA ilə milli gücün formalaşmasına təsir edən əsas faktorlar sırasında əhalinin, ərazinin, iqtisadiyyatın, hərbi gücün, siyasi iradənin və geosiyasi amillərin aparıcı rola malik olduğu nəzərdə tutulmuşdur. ETT əmsalı elmi-texniki tərəqqinin səviyyəsini səciyyələndirir və göstərir ki, onun qiyməti yüksək olduqda, iqtisadi və hərbi güc faktorları milli gücün qiymətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

R.S. Klayn [2], Ə. Davudoğlu [3], S. Qasimov [4] və digər alimlərin təklif etdiyi milli gücün düsturları kimi (1) düsturu da fəlsəfi xarakterə malikdir. Qeyd edilməlidir ki, bu düstura daxil olan komponentlərin ədədi qiymətləndirilməsi baxılan ölkənin milli gücünü hesablamağa və digər ölkələrlə müqayisə etməyə imkan verə bilər.

Bu məqalədə milli gücün hesablanması və müqayisəsi üçün qeyri-səlis qiymətləndirmə metodundan (şkalasından) istifadə etməklə müxtəlif faktorların ekspert rəyi əsasında müəyyənləşdirilən qiyməti əsasında milli gücün qiymətləndirmə mexanizmi təklif olunur.

Milli gücə təsir edən amillərin linqvistik dəyişənlərlə qiymətləndirilməsi

Humanitar elmlər sahəsində ənənəvi göstəricilərin ədədi qiymətləndirilməsi aktual olmadığından milli gücün hesablanması məqsədilə qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsinin elementlərindən istifadə edilə bilər (məs., [5; 6]).

Qiymətləndirmə sisteminin əsasını tədqiqat obyektinə uyğun olaraq, miqyas və ya prioritetlər sistemi və onların müəyyənləşdirmə mexanizmi təşkil edir. Qeyri-səlis qiymətləndirmə, ilk növbədə ictimai-siyasi mülhizələrə söykənən məntiq əsasında qiymətləndirmə şkalasının təyin olunmasını nəzərdə tutur. Bu tip şkala universal, yaxud tədqiqat mövzusunun spesifikasına uyğun təyin oluna bilər. Tədqiqat obyektinin mahiyyətindən asılı olaraq, bu şkalanın dərəcələnmə, yaxud səviyyələndirmə şkalası şəklində tərtib edilməsi mümkündür.

Aşağıda (1) düsturuna daxil olan hər bir faktor linqvistik qiymətlər adlanan “yüksək”, “orta”, “kafi”, “zəif” və “çox zəif” kimi beş səviyyə üzrə qiymətləndirilir.

Əhali faktoru. Bu faktorun milli gücə təsiri gənc və əmək qabiliyyətli əhalinin sayı, əhalinin ümumi artımda tempi, nikah və boşanma və s. göstəriciləri əsasında təsbit olunur.

2023-cü ildə Azərbaycan Respublikası əhalisinin sayı 10127.1 nəfər artmışdır. Gənc və əmək qabiliyyətli əhalinin sayında və ümumi artımda inkişaf meyillərinə (təbii artım) baxmayaraq, artım tempində azalma qeydə alınır. Azərbaycan Respublikasının əhalisinə əsas mənfi təsirlər isə nikah və boşanma göstəricilərindədir. Belə ki, Ədliyyə Nazirliyinin rayon (şəhər) qeydiyyat şöbələri tərəfindən cari ilin yanvar-noyabr ayları ərzində 49549 nikah və 19761 boşanma halı qeydə alınmışdır. Belə ki, 2022-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əhalinin hər 1000 nəfərinə nikahların sayı azalaraq, 6.2-dən 5.3-ə düşmüş, boşanmaların sayı isə 1.6-dan 2.1-ə qədər artmışdır [7].

2023-cü ilin 9 ayı ərzində ölkəyə 1 milyon 536 min 378 nəfər giriş, 1 milyon 533 min 47 nəfər isə çıxış etmişdir. Bu dövr ərzində 283 min 21 nəfər olduğu yer üzrə qeydiyyatla alınmışdır. Məlumatla görə, 2022-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2023-cü il ölkə üzrə giriş-çıxış və olduğu yer üzrə qeydiyyat göstəricisi azalmışdır [8].

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının milli gücünün formalaşmasına təsir edən əhali faktoru “orta” linqvistik qiyməti ilə xarakterizə oluna bilər.

Ərazi faktoru. Bu faktorun milli gücə təsiri dövlətin geostrateji mövqeyi, nəqliyyat-kommunikasiya imkanları, zəngin yeraltı və yerüstü sərvətlərə malik olması, geosiyasi dəyərinin artması, ərazi və əhalisinin bir qisminin ölkənin materik hissəsi ilə birbaşa əlaqəsinin olmaması, dost olmayan dövlətlərin əhatəsində yerləşməsi kimi göstəricilərin əsasında təsbit olunur.

Azərbaycan Respublikasının geostrateji mövqeyinin əsas göstəriciləri onun 86.6 min kvadrat kilometr quru, 80 min kvadrat kilometr Xəzər dənizindəki milli su sektoruna, Avropa və Asiyayı birləşdirən avtomobil, dəmir yolu və su nəqliyyatı vasitəsilə Rusiya, Türkiyə, İran, Gürcüstan, Ermənistan, Orta Asiya və Qara dəniz bölgəsi ölkələri ilə nəqliyyat-kommunikasiya imkanlarına, həmçinin gözəl təbiətə, əlverişli iqlim şəraitinə, zəngin yeraltı və yerüstü sərvətlərə malik olmasıdır [9]. Qlobal aləmdə gedən son proseslər (Rusiya–Ukrayna müharibəsi) Orta Dəhliz üzərində yerləşən, böyük tarixi coğrafiyasından (Cənubi Azərbaycandan) zorla qoparılan və dünya azərbaycanlılarını bir araya gətirən yeganə vətən torpağı missiyasını yerinə yetirən Azərbaycan Respublikasının geosiyasi dəyərinin artmasına və xarici ölkələrlə münasibətlərinə müsbət təsir göstərən əsas amillərdən sayılır.

Bununla yanaşı, mürəkkəb, qeyri-sabit, dinamik, dəyişən və xarici təsirlərə açıq coğrafiyada yerləşən Azərbaycan Respublikasının dünya okeanlarına birbaşa çıxışının olmaması, kiçik əraziyə malik olması (coğrafi dərinliyinin olmaması), ərazi (5502.75 kvadrat km) və əhalisinin (461.5 min nəfər) (Naxçıvan Muxtar Respublikası) bir qisminin ölkənin materik hissəsi ilə birbaşa əlaqəsinin olmaması, Rusiya, İran və Ermənistan kimi dost olmayan dövlətlərin əhatəsində yerləşməsi həyati vacib çatışmazlıqlarındandır və onun güc faktoruna mənfi təsir göstərən əsas amillərdəndir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası milli gücünün formalaşmasına təsir edən ərazi faktoru coğrafi güc olaraq, “kafi” linqvistik qiyməti ilə xarakterizə oluna bilər.

İqtisadiyyat faktoru. Bu faktorun milli gücə təsiri ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi, bank sektoru, strateji valyuta ehtiyatları, ölkəyə qoyulan investisiyaların ümumi həcmi, əməkhaqqı və pensiya göstəriciləri əsasında təsbit olunur.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) 2023-cü ildə Azərbaycan Respublikasının ÜDM-nin artımını 2.4%, 2024–2028-ci illərdə isə illik 2.3% səviyyəsində proqnozlaşdırsa da [10], 2023-cü ildə ölkədə istehsal edilmiş ÜDM-nin həcmi əvvəlkinə nisbətən 1.1% artaraq, 123 005,5 milyon manat, neft sektorunda istehsalın həcmi 2022-ci illə müqayisədə 1.7% azalaraq, 45 343.7 milyon manat, qeyri-neft sektoru istehsalın həcmi 2022-ci illə müqayisədə 3.7% artaraq, 77 661.8 milyon manat və 2022-ci ildə qeyri-neft sektorunda yaradılmış ÜDM-nin artım tempi 9.1% olmuşdur [11, s.2].

“Fitch Ratings” beynəlxalq reyting agentliyi Azərbaycanın bank sektorunun göstəricilərinin davamlı yaxşılaşmasını qeyd edir [12]. Belə ki, 2022-ci ildə bank sektorunda 914.5 milyon, 2023-cü ildə isə 18.5% yəni 1 milyard 84.2 milyon manat xalis mənfəət əldə etmişdir.

2023-cü ilin sonuna Azərbaycan Respublikasının strateji valyuta ehtiyatları 68.5 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu isə 2022-ci illə müqayisədə 17% çoxdur. 2022-ci il də daxil olmaqla, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının strateji valyuta ehtiyatları 29.1% artaraq, 11.6 milyard ABŞ dollarına çatmışdır [13]. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəyə qoyulan investisiyaların ümumi həcmi 300 milyard dollardan çox olmuşdur ki, bunun da təxminən 200 milyard dollarını qeyri-neft sektoruna qoyulan investisiyalar təşkil etmişdir [14].

Son 5 ildə ölkədə sosial sahədə minimum əməkhaqqı 2.7 dəfə artırılaraq, 130 manatdan 345 manata, minimum pensiya isə 2.5 dəfə artırılaraq, 110 manatdan 280 manata çatdırılmışdır [15]. Ölkədə ehtiyac meyarının 270 AZN olması, həmçinin sadalanan artımlar iqtisadi göstəricilərlə müqayisədə mənfi hal kimi qiymətləndirilə bilər.

Yuxarıda qeyd edilən faktorlarla yanaşı, ölkə iqtisadiyyatının karbohidrogen sektorundan yüksək asılılığının davam etməsi, bank sisteminin yüksək səviyyədə dollarlaşması və iqtisadi siyasətin proqnozlaşdırılmasının qeyri-kafi səviyyəsini mənfi hal kimi qeyd etmək mümkündür [12].

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası üzrə milli gücün formalaşmasına təsir edən iqtisadiyyat faktoru “kafi” linqvistik qiyməti ilə xarakterizə oluna bilər.

Hərbi güc faktoru. Bu faktorun milli gücə təsiri orduda əsgər sayı, dövlətin təhlükəsizlik və müdafiə xərcləri (maliyyə vəziyyəti), Hərbi Dəniz Qüvvələri (HDQ) və Hərbi Hava Qüvvələrinin (HHQ) reytingi, silah sənayesindəki texnoloji inkişafı, maddi-texniki imkanları, çevikliyi və Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin hərbi təyinatlı məhsulun istehsalı kimi göstəricilərin əsasında təsbit olunur.

Azərbaycan Ordusu Quru Qoşunları (QQ), HHQ və HDQ-dən təşkil olunmuşdur. Azərbaycan Ordusunun şəxsi heyətinin tərkibi 126 min fəal və 300 min ehtiyatda olan hərbiçilərdən ibarətdir [16].

Azərbaycan Respublikası hər il davamlı olaraq təhlükəsizlik və müdafiə xərclərini artırır. Stokholm Beynəlxalq Sülh Araşdırmaları İnstitutuna (SIPRI) istinadən 2021-ci ildə dünya üzrə Azərbaycan Respublikası ÜDM-də hərbi xərclərin ən yüksək payına malik ölkələr arasında beşinci yerdədir. Belə ki, hazırda SIPRI-nin məlumatına əsasən Azərbaycan Respublikasının hərbi xərclərinin ÜDM-də payı 5.3% təşkil edir [17]. SIPRI-dən hərbi xərclərə dair məlumatlar, sülhməramlı qüvvələr də daxil olmaqla, silahlı qüvvələr üçün bütün cari və əsaslı xərcləri özündə əks etdirən NATO tərəfindən əldə edilmişdir.

Beynəlxalq hərbi gücə dair məlumatlar toplayan ABŞ-ın “Global Firepower” saytı 2023-cü il üçün bir çox meyarlar üzrə qiymətləndirmə əsasında hazırladığı siyahıda Azərbaycan Respublikasının HDQ 67-ci [18] və HHQ isə 57-ci yerdə qərarlaşmışdır [19].

“Global Firepower” 2023-cü ildə ən yüksək hərbi gücə malik ölkələrin siyahısında Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrini 145 ölkə içində 59-cu yerdə qiymətləndirmişdir [20]. Reytingin tərtib olunması zamanı orduların silah sənayesindəki texnoloji inkişafı, maliyyə vəziyyəti, maddi-texniki imkanları və çevikliyi kimi cəhətlər əsas götürülür.

Hərbi faktorun milli gücə təsirini qiymətləndirmək üçün onu şərtləndirən amillərə diqqət edək. Bu amillər sırasında ölkənin ümumi əhali sayında silahlı qüvvələrin payı, hərbiçilər arasında zabidlərin rolu, müasir tank və zirehli texnikanın miqdarı, ümum ordunun şəxsi heyətinin ruh yüksəkliyi, idarəetmə və silah arsenalında müasir texnologiyalarla təchizatın səviyyəsi və digərləri vardır.

Ölkənin müdafiə qabiliyyətinin və milli təhlükəsizliyinin daha da gücləndirilməsi məqsədilə ordunun maddi-texniki təchizatının müasirləşdirilməsi və hərbi potensialın artırılması ilə bağlı tədbirlərin davam etdirilməsi üçün 2024-cü ilin dövlət büdcəsində 3 milyard manat maliyyə təminatının yaradılması nəzərdə tutulur [21]. Bu ədəd 2023-cü ilə görə 6% çoxdur.

Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Sənayesi Nazirliyində 1000-dən çox adda hərbi təyinatlı məhsul istehsal edilir ki, bu da İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan Ordusunun tələbatının böyük ölçüdə daxili istehsal hesabına təmin edilməsini mümkün etdi və yerli istehsal olan müasir silah-sursat və hərbi texnika, məhz 44 günlük Vətən müharibəsində ilk dəfə real döyüş vəziyyətində uğurla sınaqdan keçdi və Azərbaycan Ordusunun zəfər qazanmasında, həmçinin onun zəngin döyüş təcrübəsi əldə etməsində əhəmiyyətli rol oynadı. Bu faktor ordunun ümumi gücünə müsbət təsir edən vacib amillərdəndir.

Sülhməramlı qüvvələr də daxil olmaqla, silahlı qüvvələr üçün ayrılan bütün cari və əsaslı xərclər, silah sənayesindəki texnoloji inkişaf, maliyyə vəziyyəti, maddi-texniki imkan və çevikliyi kimi cəhətləri qalib Azərbaycan Ordusunun hərbi gücünü “orta” qiymətləndirməyə əsas verir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası üzrə milli gücün formalaşmasına təsir edən hərbi güc faktoru “orta” linqvistik qiyməti ilə xarakterizə oluna bilər.

Geosiyasi amillər. Bu faktorun milli gücə təsiri Cənubi Qafqazda konfiqurasiyanın dəyişməsi, regionda Türkiyə–Rusiya tandemi, Rusiya–Ukrayna münaqişəsi, Qərbin Rusiya və İrana sanksiyaları, Avropa dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasının karbohidrogen resurslarına ehtiyacının artması, dövlətin əsas geosiyasi resursları, diaspora və lobbi fəaliyyəti kimi faktorların əsasında təsbit olunur. Cənubi Qafqaz regionunda son 30 ildə konfiqurasiyanın dəyişməsi və Türkiyə–Rusiya tandemi Azərbaycan Respublikasının İkinci Qarabağ müharibəsində qələbə qazanmasını təmin edən əsas xarici siyasi amil olmuşdur. Əgər bu cütlükdən Rusiya Federasiyası kənarlaşsa, o zaman tandem dağılacaq və bu faktor regionda yeni geosiyasi konfiqurasiyanın yaranmasına səbəb olacaqdır [22].

Rusiya–Ukrayna münaqişəsi, Rusiya və İranın Qərbin ağır sanksiyalarına məruz qalması amilləri geosiyasi sferada Azərbaycan Respublikasının mövqeyini gücləndirir. Belə ki, Qərbin Rusiya və İranın neft-qaz sektoruna tətbiq etdiyi sanksiya və embarqo siyasəti Avropanın Azərbaycan Respublikasının karbohidrogen resurslarına ehtiyacının artması faktoru rəsmi Bakının geosiyasi mövqeyinə müsbət təsir göstərir.

Qlobal layihələrin həyata keçirilməsində və beynəlxalq iqtisadi-siyasi proseslərdə Azərbaycanın aparıcı qüvvəyə çevrilməsi rəsmi Bakının mövqeyinin güclənməsi ilə müşayiət olunur və onu qlobal miqyasda qaz ixrac edən ölkəyə çevirir [23; s.88].

Azərbaycan Respublikasının İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının, Türk Dövlətləri Təşkilatının, Qoşulmama Hərəkatının aktiv iştirakçısı olması, habelə Türkiyə, Pakistan və İsrail kimi müttəfiqlərə malik olması dövlətin əsas geosiyasi resurslarından sayılır.

Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə diasporasının yetərli qədər təsirli olmaması, həmçinin coğrafi baxımdan Rusiya, İran və Ermənistan kimi dövlətlərin əhatəsində yerləşməsi dövlətin milli gücünə mənfi təsir edən geosiyasi amillərdən hesab edilir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası üzrə milli gücün formalaşmasına təsir edən geosiyasi amillərin rolu “orta” linqvistik qiyməti ilə xarakterizə oluna bilər.

Siyasi iradə. Bu faktorun milli gücə təsiri xarici siyasi təzyiç, müstəqil siyasət aparması, işğal faktı ilə barışmaması, ölkə ərazisində uzun müddət mövcud olan separatizmə son qoyması, Azərbaycanın dövlət sərhədlərinin və ərazi bütövlüyünün bərpa etməsi kimi göstəricilərin əsasında təsbit olunur.

Siyasi iradə siyasi şüurun və davranışın təzahür forması, subyektin daxili və xarici maneələri dəf etməklə, şüurlu şəkildə qarşıya qoyulmuş məqsədləri ardıcıl surətdə həyata keçirmək bacarığıdır. Dövlət başçılarının siyasi iradəsinin olmaması çox vaxt siyasi məsələlərin öz həllini tapmamasına səbəb olur.

Dövlətin xarici siyasəti daxili siyasətin davamıdır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti öz bütövlüyü və müstəqilliyi ilə seçilir. Bunun da əsas səbəbi, təbii ki, güclü siyasi iradə faktorunun olmasıdır [24]. Azərbaycan Respublikası dünyada davam edən barışmaz geosiyasi mübarizə arenasında bütün güc mərkəzlərindən məsafəli qalmaqla, çoxvektorlu və müstəqil siyasət yeridir.

Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsi Azərbaycan Respublikasının Avrasiyanın ən uğurlu ölkələrindən biri kimi formalaşmasında həlledici amil olmuşdur. Bu barədə Xəzər Strateji Araşdırmalar İnstitutunun (Rusiya) baş direktoru İqor Korotçenko bildirmişdir: “Azərbaycan Respublikasına misli görünməmiş xarici siyasi təzyiqlər edilməsinə baxmayaraq, bu cəhdlər uğurlu olmamışdır. Ölkədə vəziyyəti sarsıtmaq, Azərbaycan Respublikasına təsir etmək, Bakını manipulyasiya etmək üçün dövlətin tərkibində separatçı anklavın saxlanması yönəlmiş çox güclü mövqelər mövcud olsa da, 19-20 sentyabr 2023-cü ildə 24 saatdan az müddətdə Azərbaycan Respublikası lokal antiterror tədbiri keçirməklə, tam hərbi qələbə əldə etməsi reallığı rəqiblərini rəsmi Bakıya qarşı xarici təsir rıçaqlarından məhrum etdi” [25].

Azərbaycan Respublikası ərazilərinin 20%-i işğal altında olduğu dövrdə İ. Əliyevə işğal faktı ilə barışın mesajları verilirdi [26]. Lakin o, bütün təzyiqlərə sinə gələrək dövlətin milli maraqlarını güzəştə

getməyərək, prinsiplial mövqeyində qalaraq və güclü iradə nümayiş etdirərək, 30 il ərzində həll edilməyən Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini qısa zaman ərzində kökündən həll etmiş və ölkə ərazisində uzun müddət mövcud olan separatizmə son qoymuşdur [27]. Bununla da Azərbaycanın dövlət sərhədlərinin və ərazi bütövlüyünün bərpasına və regionda geosiyasi reallıqların Azərbaycan Respublikasının xeyrinə dəyişməsinə nail olmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası üzrə milli gücün formalaşmasına təsir edən siyasi iradənin rolu “yüksək” linqvistik qiyməti ilə xarakterizə oluna bilər.

Elmi-texniki tərəqqi faktorunun milli gücün formalaşmasına təsiri ixtira və patentlərin göstəricilərinin dinamikası, dövlət büdcəsindən təhsil sektoruna ayrılan vəsait, ölkədə professor-müəllim heyətinin sayı, tam və orta təhsilli əhəlinin sayı, Azərbaycan Respublikası alimlərinin beynəlxalq indeksli elmi jurnallarda dərc olunan məqalələr üzrə reyting göstəriciləri əsasında təsbit olunur.

Elmi-texniki tərəqqi – elmin nailiyyətlərindən istifadə etməklə istehsalın texniki səviyyəsinin yüksəldilməsi, istehsal proseslərinin səmərə və keyfiyyətinin artırılması, insanların tələbatlarının daha yaxşı ödənilməsi məqsədilə müxtəlif sahələrdə elm, texnika və texnologiyanın tətbiqidir.

SSRİ-nin süqutundan sonra (xüsusilə, 1990-cı illərdə) alimlərin və yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin elmi sferadan uzaqlaşaraq, yüksəkəgərlirli başqa fəaliyyət sahələrinə axın etməsi, eyni zamanda beyin axınının xarici ölkələrə miqrasiyası, elmin nüfuzdan düşməsi və elmtutumlu istehsal müəssisələrinin tamamilə və ya qismən fəaliyyətinin dayandırılması və s. kimi problemlər ölkədə elmin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir.

Lakin 2000-ci ildə bu göstərici Azərbaycan Respublikası üçün 1.8%-ə qədər azalmışdır. Bu səbəbdən Dünya Bankının iqtisadçıları Azərbaycanı Respublikasını beyin axınının ən aşağı səviyyədə reallaşdığı ölkələr siyahısına daxil etmişdir [28].

Hazırda ölkədə ETT-nin yüksək səviyyədə olmamasının əsas səbəbi bu sferada tətbiq edilən stimullaşdırma sisteminin müasir tələblərə cavab verməməsi faktı dayanır. Dövlət büdcəsindən elmin inkişafına ayrılan vəsaitin optimal səviyyədə yüksəldilməsi bu sahənin populyarlaşmasına, elmi-tədqiqat işlərinin kəmiyyət və keyfiyyəti göstəricilərinin yüksəldilməsinə və gənc mütəxəssislər arasında elmə münasibətin radikal şəkildə dəyişməsinə gətirib çıxara bilər.

Azərbaycan Respublikasında 2010-2019-cu illər üzrə ixtiralarla bağlı mütləq göstəricilərin dinamikası düşməkdədir. Qüvvədə olan ixtira patentlərin sayı 2010-cu illə (496) müqayisədə 2019-cu ildə (236) aşağı düşmüşdür ki, bu da ixtiraçıların mühafizə sənədlərinin qüvvədə saxlanılma maraqlarının olmadığını və mövcud patentlərə tələbatın zəif olduğunu göstərir [29, s.16].

2024-cü il dövlət büdcəsindən təhsil bölməsi üzrə 102 tədbiri əhatə edən 10 proqramın həyata keçirilməsi üçün 4549.9 milyon manat məbləğində vəsaitin yönələcəyi proqnozlaşdırılıb. Bu ədəd 2023-cü illə müqayisədə 3.2% çoxdur [30].

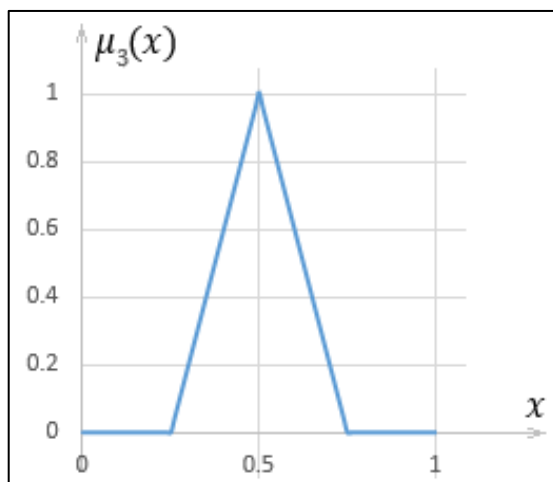
Qeyd etmək lazımdır ki, Dövlət Statistika Komitəsinin yaydığı məlumata görə, 2021-2022-ci tədris ili üçün ölkədə professor-müəllim heyətinin sayı 14393 nəfər təşkil edir [31]. 2023-cü il nəticələrinin əsasında Azərbaycan Respublikasının alimləri beynəlxalq indeksli elmi jurnallarda məqalə reytinginə görə, “Scopus h-index 166, Web of Science h-index 145, Google Scholar h-index186”-cı yerdə qərarlaşmışdır [32]. Azərbaycan Respublikasında 15 və yuxarı yaşda olan əhəlinin hər 1000 nəfərdən 974-nün tam və orta təhsilli olması [33] faktoru müsbət göstərici sayılır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və hərbi potensialı üzrə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən istifadə əmsalı “kiçik” linqvistik dəyişəni ilə ifadə oluna bilər.

Milli gücün qeyri-səlis qiymətləndirilməsi

Milli gücün qiymətləndirilməsində yuxarıda təklif olunan (1) düsturuna riyazi mənə vermək üçün ilk növbədə linqvistik dəyişənlərə uyğun qeyri-səlis ədədləri qurmaq lazımdır. Bu addım isə qeyri-səlisləşdirmə (fuzzification) adlanır. Mahiyyətinə görə, baxılan bütün faktorlar (əhəli, ərazi, iqtisadiyyat, hərbi güc, siyasi iradə, geosiyasi amillər), həmçinin elmi-texniki tərəqqidən istifadə əmsalının daşıyıcısı eyni $[-0.25, +1.25]$ intervalında verilən qeyri-səlis ədədlərlə təyin edilə bilər.

Göstərilən faktorların qiymətləndirilməsində istifadə olunan “yüksək”, “orta”, “kafi”, “zəif” və “çox zəif” linqvistik qiymətlərinə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən istifadə əmsalının qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan “böyük”, “yaxşı”, “qənaətbəxş”, “kiçik” və “çox az” linqvistik qiymətlərini ekvivalent hesab etmək olar. Ona görə də onlara fərq qoymadan sadalanan linqvistik dəyişənlərə uyğun, qeyri-səlis ədədlərin mənsubiyyət funksiyalarını qurmaq mümkündür. Burada sadəlik üçün mənsubiyyət funksiyaları hissə-hissə xətti funksiya kimi verilir.

Şəkil 1. “Kafi” linqvistik qiymətinə uyğun qeyri-səlis ədədin mənsubiyyət funksiyasının qrafiki

“Yüksək” (böyük), “orta” (yaxşı), “kafi” (kafi), “zəif” (kiçik) və “çox zəif” (çox az) linqvistik qiymətlərinə uyğun olaraq, mənsubiyyət funksiyasını $j = 5, 4, 3, 2, 1$ kimi nömrələyirik. j ədədinin mənsubiyyət funksiyası aşağıdakı formada təyin edilir:

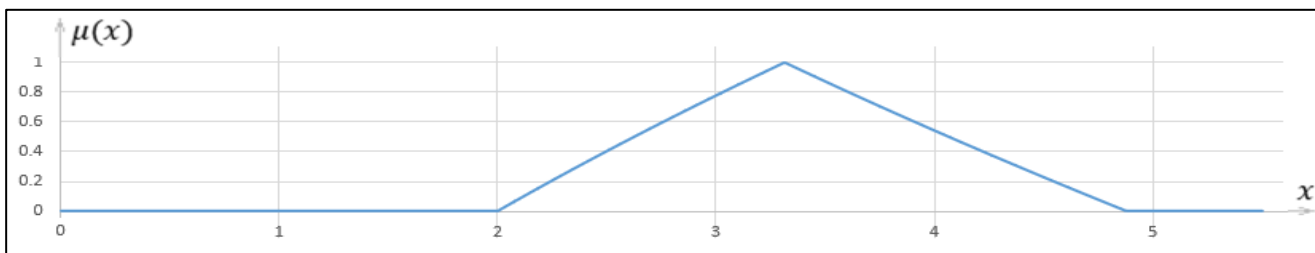
$$\mu_j(x) = \begin{cases} 0, & x \leq (j-2)/4, \\ 4x + 2 - j, & (j-2)/4 < x \leq (j-1)/4, \\ j - 4x, & (j-1)/4 < x \leq j/4, \\ 0, & j/4 < x. \end{cases}$$

Nümunə üçün “kafi” qiymətinə uyğun qeyri-səlis ədədin mənsubiyyət funksiyasının qrafiki şəkil 1-də verilmişdir. (1) düsturunun komponentləri üzrə yuxarıda şərh olunmuş ekspert qiymətlərindən çıxış edərək, milli gücün qeyri-səlis ifadəsi üçün aşağıdakı mənsubiyyət funksiyası yazıla bilər:

$$\mu(x) = \mu_4(x) + \mu_3(x) + \mu_2(x) \times [\mu_3(x) + \mu_4(x)] + \mu_4(x) + \mu_5(x). \quad (2)$$

$\mu(x)$ funksiyasının qeyri-səlis ədədlər üzərində hesabi əməliyyatlar qaydasına uyğun olaraq, hesablanmış ifadəsi aşağıdakı şəkildə yazılır [5, s.97]:

$$\mu(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 2, \\ \sqrt{6.5625 + 8x} - 4.75, & 2 < x \leq 3.3125, \\ -\sqrt{6.5625 + 8x} + 6.75, & 3.3125 < x \leq 4.875, \\ 0, & 4.875 < x. \end{cases} \quad (3)$$

Şəkil 2. (2) düsturu üzrə hesablanan qeyri-səlis ədədin mənsubiyyət funksiyasının təsviri

Əyanilik üçün onun qrafiki şəkil 2-də verilir və burada görmək olar ki, $\mu(x)$ funksiyalarının daşıyıcısı $[-0.25, +6.25]$ intervalında təyin olunur. Bu intervalı əhatə edən qiymətləndirmə şkalası aşağıdakı kimi daxil edilmişdir:

$$\text{linqvistik dəyişən} = \begin{cases} \text{"çox zəif güc"} & \text{əgər } \mu_o \leq 1, \\ \text{"zəif güc"} & \text{əgər } 1 < \mu_o \leq 2, \\ \text{"orta güc"} & \text{əgər } 2 < \mu_o \leq 3, \\ \text{"qənaətbəxş"} & \text{əgər } 3 < \mu_o \leq 4, \\ \text{"yüksək güc"} & \text{əgər } 4 < \mu_o \leq 5, \\ \text{"çox yüksək güc"} & \text{əgər } 5 < \mu_o, \end{cases} \quad (4)$$

Nəticənin (4) şkalası üzrə linqvistik qiymətlərlə ifadəsi üçün (3) ədədinin defazifikasiyası həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlə mənsubiyyət funksiyasının məhdudlaşdırdığı intervalın mərkəzinə nəzərən defazifikasiya tətbiq edilsə, (2) üzrə hesablanan ədədə uyğun olaraq, $\mu_o \approx 3.375$ alınır. Bu isə (4) şkalasına uyğun olaraq, qiymətləndirilən "qənaətbəxş" güc kimi xarakterizə olunur.

Beləliklə, milli gücün qiymətləndirilməsi üçün təklif olunan (1) formulu qiymətləndirilmə xarakterinə malik düstur olur.

Nəticə

Məqalədə dövlətin milli gücünün formalaşma strukturu – əhali, ərazi, iqtisadiyyat, hərbi güc, elmi-texniki tərəqqi, siyasi iradə və geosiyasi amillərin təhlili əsasında milli gücün hesablanması daha təkmil düsturu irəli sürülür və dövlətin gücü qeyri-səlis qiymətləndirmə metodu əsasında qənaətbəxş güc kimi xarakterizə olunur.

Həmçinin dövlətin milli gücünün əsasını təşkil edən bütün komponentlərin paralel və balanslı inkişafı daxili sabitliyi təmin edir, ölkənin beynəlxalq nüfuzunu möhkəmləndirir, onu regional güc mərkəzinə çevirir və global miqyasdakı rolunu artırır.

Beləliklə, hər bir dövlət milli gücünü qiymətləndirməklə, öz daxili və xarici siyasətini mükəmməlləşdirə və siyasi kursunu daha real əsaslarla gerçəkləşdirə bilər. Real milli gücə əsaslanmayan dövlət siyasəti təmin oluna bilməz və onu inkişafa deyil, tənəzzülə sürükləyər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Məmmədzadə, V., İmamverdiyev, E. Milli maraqlar milli təhlükəsizliyin təmin olunması kontekstində // – Bakı: Elmi Əsərlər jurnalı, – 2023. № 3(21). – s. 65-69.
2. Cline, R. World Power Assessment 1977: A Calculus of Strategic Drift // – Colorado: Westview Press, – 1977. – 206 p.
3. Davutoğlu, A. Strateji derinlik. Türkiyə'nin uluslararası konumu // – İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, – 2010. – 584 s.
4. Qasımov, S. Azərbaycan Respublikasının Milli Maraqları Sistemində geosiyasi amil / siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı: – 2017. – 29 s.
5. Klir, G.J., Bo, Y.. Fuzzy sets and fuzzy logic: theory and applications // – New Jersey: Prentice hall, –1995. – 574 p.
6. Emami, M.R., Turksen. I.B., Goldenberg, A.A. A unified parameterized formulation of reasoning in fuzzy modeling and control // – Fuzzy Sets and Systems, – 1999. – V. 108, – p. 59-81.
7. 2023-cü ilin 11 ayı ərzində qeydə alınan nikah və boşanmaların sayı bəlli oldu: [Elektron resurs] / – 17 yanvar 2024. URL: <https://1news.az/az/news/20240117124439780-2023-cu-ilin-11-ayi-erzinde-qeyde-alinan-nikah-ve-boshanmalarin-sayi-belli-oldu>
8. Bu il Azərbaycana giriş və ölkədən çıxış üzrə statistika açıqlanıb: [Elektron resurs] / – 16 noyabr 2023. URL: <https://naxcivanxeberleri.com/public/index.php/bloq/bu-il-azerbaycana-giris-ve-olkeden-cixis-uzre-statistika-aciqlanib-24651>

9. Həsənov, Ə. Azərbaycanın Milli Dövlət Quruculuğu və Geosiyasi İnkişaf Xarakteristikası: Keçilmiş Yol, Mövcud İmkanlar və Perspektivlər. // – Bakı: Geosiyasət jurnalı, – 2016. № 06 (36). – s.3-13.
10. Azerbaijan Staff Concluding Statement of the 2023 Article IV Mission: [Electronic resource] / – December 11, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/mcs121123-azerbaijan-staff-concluding-statement-of-the-2023-article-iv-mission>
11. Sənayenin əsas göstəriciləri: [Elektron resurs] / – URL: <https://economy.gov.az/storage/files/files/6287/qGBwvjvM7XWstYF9PdAnyzDCFxBfmBEKxhpXuMnvp.pdf>
12. Fitch подтвердило рейтинг Азербайджана на уровне "BB+": [Электронный ресурс] / – 1 апреля, 2023. URL: <https://www.interfax.ru/business/893938>
13. Обнародована сумма стратегических валютных резервов Азербайджана: [Электронный ресурс] / – 31 января, 2024. URL: <https://report.az/ru/finansy/obnarodovana-summa-strategicheskikh-valyutnyh-rezervov-azerbajdzhana/>
14. Президент Ильхам Алиев: Общий объем инвестиций в Азербайджан превысил 300 млрд долларов: [Электронный ресурс] / – 26 октября, 2023. URL: <https://azertag.az/ru/xeber/prezident-ilham-aliev-obshchii-obem-investicii-v-azerbaidzhan-pre-vysil-300-mlrd-dollarov-2802391>
15. Minimum əməkhaqqı 345 manata çatdırıldı, Vahid Tarif Cədvəli üzrə əməkhaqları artırıldı: [Elektron resurs] / – 5 yanvar 2023. URL: https://sosial.gov.az/media/xeberler/Minimum-emekhaqqi-345-manata-catdirildi-Vahid-Tarif-Cedveli-uzre-emekhaqlari-artirildi_644009?hl=az
16. Azerbaijan leader in South Caucasus for military power index: [Electronic resource] / – January 18, 2021. URL: <https://www.azernews.az/nation/175160.html>
17. SIPRI Fact Sheet. Trends In World Military Expenditure: [Electronic resource] / – April, 2022. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf
18. Dünyanın ən güclü donanmalarının 2023-cü il siyahısı – Türkiyə və Azərbaycan donanmaları neçənci yerdədir?: [Elektron resurs] / – 6 noyabr 2023. URL: <https://ordu.az/az/news/290088/dunyanin-en-guclu-donanmalarinin-2023-cu-il-siyahisi--turkiye-ve-azerbaycan-donanmalari-necenci-yerdedir->
19. Hərbi Hava Qüvvələri Reytingi: [Elektron resurs] / – 18 avqust 2023. URL: <https://transqafqaz.com/h%C9%99rbi-hava-quvv%C9%99l%C9%99ri-reytingi/>
20. 2024 Azerbaijan Military Strength: [Electronic resource] / – May 1, 2024. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=azerbaijan
21. Gələn il üçün müdafiə və milli təhlükəsizlik xərcləri açıqlanıb: [Elektron resurs] / – 21 sentyabr 2023. URL: <https://azertag.az/xeber/gelen-il-uchun-mudafie-ve-milli-tehlukesizlik-xercleri-achiqlanib-2757235>
22. Türkiyə-Rusiya tandemi, qələbəmizi təmin edən əsas xarici siyasi amil oldu –Tofiq Zülfüqarov: [Elektron resurs] / – 4 yanvar 2021. URL: <https://visiontv.az/article/turkiye-rusiya-tandemi-qelebemizi-temin-eden-esas-xarici-siyasi-amil-oldu-tofiq-zulfuqarov>
23. Məmmədşadə V., İskəndərov X. Azərbaycanın enerji siyasəti və transregional layihələrinin təhlükəsizliyi // – Bakı: Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər jurnalı, – 2019. № 3. Cild 5, – s. 82-90.
24. Речь Ильхама Алиева на пятом совещании руководителей органов дипломатической службы Азербайджана: [Электронный ресурс] / – 7 июля 2014. URL: <https://president.az/ru/articles/view/12392>
25. Политическая воля Президента Ильхама Алиева стала решающим фактором в становлении Азербайджана одной из самых успешных стран Евразии – Игорь Коротченко: [Электронный ресурс] / – 7 ноября, 2023. URL: <https://turkic.world/ru/articles/politics/166554>

26. İlham Əliyev: “Biz istənilən halda axıra qədər gedəcəyik, məqsədimiz dəyişməz qalır”: [Elektron resurs] / – 11 oktyabr 2020. URL: <https://1news.az/az/news/20201011030745817-Ilham-Eliyev-Biz-istenilen-halda-axira-qeder-gedeceyik-meqsedimiz-deyishmez-qalir>

27. Президент: Сепаратизму на наших землях положен конец, это – показатель нашей сильной политической воли: [Электронный ресурс] / – 29 сентября 2023.

URL: <https://report.az/ru/vnutrennyaya-politika/prezident-separatizmu-na-nashih-zemlyah-polozhen-konec-eto-pokazatel-nashej-silnoj-politicheskoy-voli/>

28. Dünyada və Azərbaycanda Beyin Axını (Brain Drain, World and Azerbaijan): [Elektron resurs] / – July, 2018.

URL: https://www.researchgate.net/publication/326583840_Dunyada_v_Azrbaycanda_Beyin_Axini_Brain_Drain_World_and_Azerbaijan

29. Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi. Azərbaycanda ixtiraçılıq və patent analitikası / – Bakı: – 2020. – 88 s.: [Elektron resurs] /

URL: https://copat.gov.az/docs/Nesrler/AZE/%C6%8Fqli%20M%C3%BClkiyy%C9%99t/Ixtira%C3%A7%C4%B1q_v%C9%99_patent_analitikas%C4%B1_az.pdf? t=1619523881

30. Azərbaycanda elm və təhsilə ayrılan vəsait ilbəil artır. “Davamlı Artım Ölkədə Bu Sahənin Prioritet Olduğunu Göstərir”: [Elektron resurs] / – 27 oktyabr, 2023. URL: <https://525.az/news/240533-azerbaycanda-elm-ve-tehsile-ayrilan-vesait-ilbeil-artir>

31. On dörd mindən çox professor olan ölkədə elmin səviyyəsi – Yeni qaydalar nəyi dəyişəcək: [Elektron resurs] / – 9 yanvar 2023. URL: <https://sputnik.az/20230109/on-dord-minden-cox-professor-olan-olkede-elmin-seviyyesi---yeni-qaydalar-neyi-deyisecek-450282645.html>

32. Azerbaijan National H-index Ranking 2023: [Electronic resource] / URL: <https://az.h-index.com/az>

33. Əhali. Azərbaycanın demoqrafik göstəriciləri: [Elektron resurs] / – 28 noyabr 2023. URL: <https://stat.gov.az/source/demography/>

Аннотация

Метод оценки национальной мощи государства Вугар Мамедзаде, Эльхан Сабзиев, Асад Рустамов, Эльджан Имамвердиев, Джалил Гасанов

В статье анализируются национальная мощь (НМ) государства и его формирующие структурные компоненты, включающее в себя население (Нас), территория (Терр), экономика (Экон), военная мощь (ВМ), научно-технический прогресс (НТП), политическая воля (ПВ) и геополитический фактор (ГФ). Согласно правилам, проводится оценка национальной мощи государства и предлагается его новая формула. Для перечисленных факторов, используемых по языковым значениям оценки - «высокий», «умеренный», «достаточный», «слабый» и «очень слабый», эквивалентно принимаются как лингвистическая оценка «отличный», «хороший», «удовлетворительный» «слабый» и «очень слабый». Целью исследования является оценка национальной мощи на основе экспертного мнения Азербайджанской Республики с использованием шкалы нечетких чисел. Соответственно, в статье ставится следующая задача: разработка механизма оценки национальной мощи государства. Используются методы исследования: сравнительный анализ, анализ-синтез и математическое моделирование. Были получены следующие результаты: в статье на основе структурного анализа формирования национальной мощи государства предложена более совершенная формула расчета национальной мощи ($НМ = Нас + Терр + НТП \times (Экон + ВМ) + ПВ + ГФ$) Азербайджанской Республики характеризуется как удовлетворительная сила на основе нечеткого метода оценки. Вывод: каждому государству необходимо оценить свою реальную национальную мощь, чтобы усовершенствовать свою внутреннюю и внешнюю политику и эффективно реализовать свой политический курс на более реалистичной основе.

Ключевые слова: национальная мощь, население, территория, экономика, военная сила, политическая воля, геополитический фактор, научно-технический прогресс, метод нечеткой оценки

Abstract

Method for Assessing the National Power of the State
Vugar Mammadzada, Elkhan Sabziyev, Asad Rustamov,
Eljan Imamverdiyev, Jalil Hasanov

In the article, the national power (NP) of the state and the structural components that form it are population (Pop), territory (Terr), economy (Econ), military power (MP), scientific and technical progress (STP), political will (PW) and geopolitical factors (GF) is analyzed and put into the form of a formula by considering the rules of calculation. According to the "high", "moderate", "sufficient", "weak" and "very weak" linguistic values used for the evaluation of the listed factors, "great", "good", "satisfactory" used in the evaluation of the coefficient of use of the achievements of scientific and technical progress ", "small" and "very small" linguistic values are taken as equivalent. The purpose of the research work is to evaluate the national power of the Republic of Azerbaijan on the basis of expert opinion using a scale of fuzzy numbers. Accordingly, the following task is set in the article: development of a mechanism for assessing the national power of the state. Research methods are used: comparative analysis, analysis-synthesis, mathematical modeling. The following results were obtained: the article proposes a more advanced formula for calculating national power based on the structural analysis of the formation of the state's national power ($NP = Pop + Terr + STP \times (Econ + MP) + PW + GF$) and the power of the Republic of Azerbaijan as a satisfactory power based on the fuzzy assessment method it is characterized. The bottom line: each state needs to assess its real national power in order to perfect its domestic and foreign policy and effectively implement its political course on a more realistic basis.

Keywords: national power, population, territory, economy, military power, political will, geopolitical factor, scientific and technical progress, fuzzy evaluation method

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 29.02.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 11.03.2023

Çapa qəbul edilmişdir: 08.04.2024